

A járai népi fazekasság

A Kolozsvári Kereskedelmi és Iparkamara jelentése 1881–82-ből a következőket írja: „A fazekasságot házi iparként úzi Torda-Aranyos megye Jára községében mintegy hatvan ember, akik az ott előforduló agyagból mázatlan edényeket készítenek s azzal aztán a Mezőséget, az Aranyos, Maros, Küküllő mentét bejárván, cserekereskedést űznek.”

Kós Károly 1948-ban írt tanulmányt a járai fazekasságról.¹ Ekkor még tizenhat fazekas dolgozott. Az 1977-ben tett járai látogatása idején már csak két fazekas, a hatvan éves Ferenci Sándor és az ötven éves Német Ferenc volt aktív, ők járták a városokat, főleg mázatlan és kevés mázas edénnyel. Kós a mesterség visszaszorulásának okaira is reflektál: „Korunk gyors technikai fejlődése és a fogyasztó tömegek igényének növekedése és megváltozása folytán a hagyományos falusi mesterségek szükségképpen elvesztik jelentőségüket, elnéptelenednek, eltűnnek a régi fazekas központok is...”²

Járában az iparosok mind magyarok voltak. A magyar lakosság számának csökkenését jól illusztrálják a következő adatok. 1900-ban a román lakosok száma 862 és a magyaroké 858, tehát nagyjából azonos számú, 1992-ben a román lakosság száma 1768, a magyaroké 174.³

A kisiparosok helyzetét a háborúk, a társadalmi változások okozta meg-rázkódtatások súlyosbították. A kollektivizálás a falusi népesség struktúráját és életmódját is megváltoztatta. A szocialista rendszer erőszakos szövetkezetesítése és egyéb megszorítások bizonyítják az állam részéről megnyilvánuló negatív viszonyulást. Ma, amikor világviszonylatban a helyi értékek iránt egyre nagyobb érdeklődés mutatkozik, nálunk, ami a kismesterségeket illeti, sem anyagi, sem erkölcsi támogatásról nem beszélhetünk.

Készítmények régen és ma

A járai fazekasságról első adataink a 16. század végéről valók.⁴ Egykori jelentőségét bizonyítja, hogy önálló céhük volt, ami 1872-ben fazekastársulattá alakult 37 taggal. Az ugyanekkor Tordán alakult fazekastársulat kevesebb tagot számlált. Ezért is fordulhatott elő az, hogy a két helység kerámiáját azonosnak találják. A Magyar Néprajzi Lexikon ezt írja. „A járai

¹ Kós K. 1979.

² Uo. 330.

³ Varga E. Á. IV. 755.

⁴ 1975. íj. Heltai Gáspár sáfárpolgár számadáskönyvében: „9 July: Biro W. hozat az Bronkaj Instructioira nezúe 28. örög fold fazekat, Radnothj Istuan(n)nal Jarabol, mondua czjnaltatta 1 p(er) d 20.”

1589. „Chynaltanak 2 kemenczet Az ket szobaban, Attúnk az Jaray fazakasoknak – f.3d. 25.” ESZT 1993. V. 906.

[...] edények alapszíne és díszít-
ményei csak annyiban különböz-
nek a tordai kerámiától, hogy a
kék szín mellett a zöld és a sárga
szín is szerepel [...] Járáni mázatlan
edényeket, fazekakat is készí-
tettek.”⁵

Kós Károly fent említett dolgo-
zata világosan bemutatja a járai
kerámia jellegzetességeit. A já-
raiak elsősorban díszítetlen, má-
zatlan használati edényeket készí-
tettek. Ha az 1910. évi tanfolyam
után egyes fazekasok alkalmaztak
is mázat és díszítést, ezek az újítások
nam váltak általánossá. Maga a díszí-
tés is néhány egyszerű motívum
alkalmazásában merült ki.

A két kerámiaközpont között azonosságokat
elsősorban az edények formavilágában
találunk. A korsók, kancsók, fazekak
készítése azonos korábbi formakultúrára
támaszkodik. A hatás valószínűleg kölcsönös.
A két szomszédos, alig negyven kilométer
távolságra található központ nem ke-
rülhette el az érintkezést. A különbségek
a helyi nyersanyag összetételéből,
illetve a megcélzott vásárlóközönség
különbözőségéből adódnak. A tordaiak
az ott található palás agyag miatt elsősorban
tálasedényt, díszedényeket (kancsót,
tányért, tálát), mázas tárolóedényeket
készítettek, főként a városi lakosságnak.
A járaiak pedig elsősorban főző- és
sütőedényeket a falusi lakosság számá-
ra, mert agyagjuk erre a célra kitűnő
minőségű volt. Ezt a használatra kon-
centrálttságot mutatja az is, hogy a főző-
fazék sokféle méretben készült: *aprófőző*
(15–30 literes), *ficsipor* (6–15 li-
teres), *aránkó* (4–6 literes), *ejteles*
(2–3 literes). Sajátos edényfélék a
csicsescsiprok kisgyermek etetésére,
a háromlábú edények nyílt tűzhe-
lyekhez, a *kecskefűlű* edények, amelyek
esetében a két fület egymáshoz
közel rögzítik, így könnyebb betenni
a kemencébe, illetve onnan kivenni.

A járai fazekasok kétfajta agyagot
használtak. A helybeli legelőről hoz-
zott agyagot *erdei* agyagnak is nevezték.
Ebből a homokos agyagból készültek
a főzőedények. Ezt az agyagot inkább
összel hozták, hogy minél több káposztás-
fazekat készíthessenek. Ennek a szárí-
tása lassú kellett hogy legyen (egy hét)
és a fehér földdel való öntést sem bírta.⁶
A járai főzőedé-

14. kép

Német Ferenc fazekasmester

⁵ István E. 1979. 660.

⁶ A járai agyag vegyi összetétele. (Ing. chimist Popazov Steluța. Fabrica Electroceramica Turda):

PC = 6,22 %

SiO₂ = 70,04 %

15. kép.

Edények Német Ferenc műhelyében

16. kép.

A katlan kibontott teteje

nyek jó minőségűek voltak, különösen a káposztásfazéknak volt nagy híre: tartós volt és a töltöttkáposzta jól főtt benne.

A másik agyagféle, a fülei⁷ tejesfazéknak, virágcserepnek, kancsónak, tányérnak volt jó. Ez palás agyag, gyorsan szárad, jól bírja a fehér földdel való öntést és a virágozást. Zománcból is kevés kell rá, tehát gazdaságos. Ezzel az agyaggal főként tavasszal dolgoztak. Az edényeket, melyeket nem virágoztak, csíkozással díszítették. Az edényt korongra helyezve ecsettel csíkot húztak annak felső részére, a nyak körül, majd az ujjukkal ezt a csíkot hullámossá alakították. A járai agyagból készült korsók és kanták a vizet és bort frissen tartották.

A már Apor Péter által is említett,⁸ s dr. Kós Károly által részletesen leírt *hólyogos csipor* járai specialitás volt: étettkor az agyag felhólyagzása tette lehetővé ennek az edénynek a készítését, mely az italt több ideig hűvösen tartotta. Ennek az 1900 elején még készített edényfélének az előállítás módját, a megfelelő agyag lelőhelyét a mai fazekasok már nem ismerik.

Ifj. Németi József fazekasmester⁹ szerint a háború után jól ment a fazekasság. A jövedelemből házat és műhelyt tudott építeni. A műhely égetőkemencéjét is ő maga építette. A téglát homokos agyagból préselte formába, trapéz alakúra, hogy a kör alakú kemencét kiformalhassa. Ebből a nyers, égetetlen téglából rakta a 140 cm magas, 160 cm fenékátmérőjű, 100 cm a szájátmérőjű kemencét három tüzelőnyílással. 140–150 káposz-

Fe₂O₃ = 4,44 %

Al₂O₃ = 13,87 %

CaO = 1,50 %

MgO = 0,89 %

K₂O = 2,02 %

Na₂O = 1,02 %

⁷ Filea de Sus, Járától 8 km távolságra.

⁸ Apor P. 1978. 37.

⁹ 1968-ban felhagyott a fazekassággal és a bányába ment dolgozni.

tásfazék fért el bele. A kemencét abronccsal (vaspánt) erősítette, amit bevályogolt *veres* agyaggal. Elmondása szerint Járában ebben az időszakban csak négy kemence volt.

Ahogy Német Ferenc jelenleg dolgozó fazekas elmondta, sok hagyományos edény elvesztette használati jelentőségét. Ma még keresettek a járai káposztásfazekak, kalácsütők, csirkeítatók, virágcserepek. Egyesek még vásárolnak korsót, fazekat, csészét, hogy mint régi tárgy díszítse a lakásukat. A falvakon megmaradt parasztedények padlásra szorultak. A vizet műanyagedényvel viszik a mezőre, a főzésre fémedényt használnak.

Ha a tordai *cifra edény*, az 1900 előtti és közvetlen azutáni, a fehér alapon kék mintázatú, illetve a barna alapon fehérrel díszített kancsók és tálak kellő mértékben vannak képviselve az országos gyűjteményekben, a magángyűjteményekben és a hagyományos berendezésű magánlakásokban, ugyanezt nem mondhatjuk el a járai edényekről. S mivel –mint azt dr. Kós Károly is többször hangsúlyozta – a díszítetlen népművészeti tárgyaknak is ugyanolyan jelentőségük van a néprajz szempontjából, mint sokkal inkább reflektorfénybe került díszes társaiknak, célszerű lenne nagyobb figyelmet fordítani díszítetlen vagy szolidabb díszítésű termékek, így a járai használati edények kellő múzeumi képviselőjére is.

Interjú Német Ferencel

Született 1927-ben. Vallása: református. A felvétel időpontja: 2002. november.

K. Édesapja fazekas volt?

V. *Édesapám és még nagyapám is fazekas volt. Ebből éltek, nehezen, ahogy tudtak, szegényesen, de hát...*

K. Kitől tanulta a mesterséget?

V. *Én az édesapámtól tanultam. De édesapám 1942-ben bevitt Tordára az újtordai edénygyárba. Akkor tizennégy éves voltam, ott inaskodtam. Az inasidő három év volt. Akkor kellett vizsgázni és az inasból segéd*

17. kép

Német Ferenc edényei

lett. Bordi Márton volt a mesterem. A gyárban őrlőgépek voltak, villanykorongok. Sokat dolgoztak sablonnal. Én olyan fazakakat csináltam, amit nem lehetett sablonnal csinálni. tejesfazakat, vízeskorsót, kancsókat.

K. Mikor jött haza Járába?

V. 1944-be hazajöttem és dógaztam édesapámmal 1949-ig. Akkor ő meghalt, fiatalon. Négyen maradtunk gyermekek. Anyám 1929-ben, amikor a kisebbik testvérem született, megnyomorodott. Állandóan egy mellette kellett legyen. Kellott emeljük, forgassuk, 1963-ig élt.

K. Mit csináltak a testvérek?

V. Én elmentem katonának. Itt hagytam két lovat s szekeret. A nagyobbik testvérem, amelyik fazakas lett, járt vele. Amikor leszereltem, akkor ő külön ment, vett házhelyet, s elvitte az egyik lovat. Én is vettem házhelyet és enyém lett a szekér. A kisebbik testvérem suszter lett. Megnősült, olyan lányt vett el, aki egyedülvaló volt, s volt házuk. Az egyik lovat ő vitte el. Volt egy leánytestvérem, aztán... neki adtuk a házat.

K. Tehát két testvér fazakas lett?

V. Igen, a nagyobbik testvérem fazakas lett, dógazatt 1968-ig. Azután nem látta érdemesnek fazakalni, elment az államnak dógazni. Én 1952-től iparos vagyok. 1998-ig megmaradtam a mesterségben. Huszonöt évet fizettem a betegsegzőt s kapok 820.000 lej nyugdíjat. A feleségemnek semmi sincs. Hetvenhat éves ember vagyok, már nem tudak a piacra járni.

K. Dolgozik még valaki Járában?

V. Nem. Gyermekkoromban ejsze, száznál is több fazakas volt. Fereneci, Pataki, Német, Szakács. Az egész család örökölte a mesterséget. Az egész falu fazakas volt. 1944-ben, az átadáskor a jobb módúak átmentek, s nem jöttek vissza. Itt nem volt megélhetés, ki erre, ki arra az államnak dógazni, Tordára, Kolozsvárra.

K. Honnan hozták az agyagot?

V. Az agyagot a legelőről hozom, ide a pincébe rakom. Géppel örölem, a korong lábbal működik, a mázórlót kézzel hajtam. Gyermekkoromba két-háromnak olt gépe, amelyik jobb módú volt. De a szegényeknek, mint mi, s a többi rendbéli fazakasnak nem volt gépje. Kaszából csináltunk egy szelőt, csak úgy vágtuk az agyagot.

K. Az őrlőgép honnan van?

V. Az őrlőgépet Tordáról vettem a fazakasaktól. A korong lábbal működik, én csináltam. Az apám korongja is ilyen volt, csak a tányérja fából volt. Az enyém vasból. A nyaknál persely van, alól csapágy. A régieknek az orsó is fából volt. A mázórló vázát is én csináltam fából.

K. Milyen edényeket csinált?

V. Tejescsuprot, vizeskorsót, tángyérokot, tálakat, káposztásfazakat, tejcsfazakat, virágcserpet. Most már pománás¹⁰ edény nem kell, fennfüles nem kell, puliszkaforzó sem kell.

K. Hogyan értékesítette az árut?

V. Régen szekérral jártunk a vásárokba. A leányomnak autót vettem, s az utóbbi években vele voltam a vásárokba. Ludas, Gyéres, Enyed, Újvár. Ezekre a piacokra jártam a legtöbbször. De jártam Fejérvárra, Szamosújvárra, Dézsre, Kolozsvárra. Tordára is mentem, de csak nagyhéten, a káposztásfazakakkal. Tordán voltak állandó fazakasak.

K. Hogy lehetett megélni a fazakalásból?

V. A háború után jól ment a fazék. Az 50–60–70-es években is, még a 80-as években is jól vittem. Mikor a leányom elvégezte a gimnáziumot, taxit vettem neki. Rádiót, televíziót, a villanyt is bevezettük. Akkor már csak ketten voltunk fazakasok, Ferenci Sándor és én.

K. Itt is árultak, helyben?

V. Most is minden kedden piac van, minden hónap végén nagyvásár, kétszer egy évben országos nagyvásár. A mócok lejártak a piacra, itt vettek edényt. A fazakasasszonyok, akik szegények voltak, a hátokon vittek, átalvetőben az edényt fel a havasba. Mert nem volt mit enni, szegénység volt. Egy darab túróért, szalonnáért, vajegy kis vajért. Még a vásárba is hoztak egy-egy vaját, hogy adjunk érte fazakat.

Régen, mikor szekérral vásárba mentünk, gabonáért is árultunk. Ami maradt a piacról, vittük falura.

K. Egész évben fazakoltak?

V. November végétől márciusig nem dógagtunk. Télen vágtuk a fát, úgyhogy egész évben volt fánk. Fenyővel és kemény fával dógagtunk.

K. A felesége miben segített?

V. A feleségem apja is fazakas volt, Szabó Sándor. A festésnél és az égetésnél segített.

K. Milyen festékeket használtak?

V. A fehér földet Szindról hoztuk, a pirosat Kisbányáról, a feketét fekete kőből, a zöldet réz-oxidból, a kéket, a kobaltot üzletből vettük. A régiek csak parasztul csinálták az edényt, nem dógagtak mázzal. Az öregek nem tudták, hogy a máz veszélyes, sokan megbetegedtek. 1972-ben a sógoram bekerült a kórházba, megkapták ólommal, s meghalt. Engem is megvizsgáltak, hat hónaponként jártam a kórházba, hogy hajtsák az ólmot. Azóta vigyáztam. Mikor összekeverjük a mázat homokkal, akkor kell vigyázni, hogy a port ne szívjuk be.

K. Voltak román fazekasok?

¹⁰ A pomana a halott lelki nyugalmát szolgáló adomány.

V. Itt a fazekasok, de a többi iparosak is mind magyarok voltak. Most a fiatalság nem tanul mesterséget. Még a velem egykorú öregek közül van kerekes, asztalas és kovács.

M. Mennyien vannak magyarok?

V. Most alig vagyunk száz személy a három vallásból. református, unitárius és katolikus. A régi időkbe sok volt a magyarság, de mind fogyott. Nem volt hol dógazzanak.

K. Még dolgozik?

V. Még dógozok, de nincs akinek eladjam, nem tudam elvinni az árut, mert öreg vagyok. Ipart nem váltok, mert már nem éri meg. Egy-egy kicsit kimenyek, fát vágok, az udvart sepretem..., a rendet szeretem.

A fazekasok jegyzéke

Adataink a következő adatközlőktől származnak. Német Ferenc (sz. 1927), Német József (sz. 1921), Német Erzsébet (sz. 1922, apja Kovács István, szekeres).

1. Német Ferenc
2. Német István
3. Német József, id.
4. Bence Sándor
5. Szakács István
6. Ferenci Sándor
7. Szabó Sándor
8. Pataki József
9. Pataki István M.
10. Pataki István B.
11. Német Sándor
12. Pataki Balázs
13. Banda István, id.
14. Banda István, ifj.

15. Banda Ferenc
16. Benedek Sándor, id.
17. Benedek Sándor, ifj.
18. Váradi Mihály
19. Szabó József
20. Szakács József
21. Ferenci István
22. Ferenci József B.
23. Székely György
24. Veress József
25. Vince János
26. Vince József
27. Vince István
28. Német József, ifj.

Szekeresek voltak, vagy arra tértek át:

1. Kovács István
2. Bence Sándor
3. Német Sándor
4. Pataki József

5. Veress József
6. Vince János
7. Szabó Sándor
8. Német József, id